शोधनिर्देशक
श्री बद्रीविशाल भट्टराई
सहप्राध्यापक

राधा उपन्यासको कृतिपरक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र
सङ्कायअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको
दसौं पत्रको प्रयोजनका निम्ति प्रस्तुत

शोधपत्र

ब्ब

राधा उपन्यासको कृतिपरक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका निम्ति प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता
भबनाथ घिमिरे
नेपाली शिक्षण समिति
रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस
प्रदर्शनी मार्ग, काठमाडौं
२०६३

स्वीकृति–पत्र

यस क्याम्पसका स्नातकोत्तर तह (नेपाली) द्वितीय वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि श्री भबनाथ घिमिरेले तयार गर्नुभएको राधा उपन्यासको कृतिपरक अध्ययन नामक शीर्षकको शोधपत्र सोही प्रयोजनका निम्ति स्वीकृत गरिएको छ ।

....	....	....
बद्रीविशाल भट्टराई	अङ्गदमणि गौतम	हरिप्रसाद पराजुली
(शोध-निर्देशक)	(बाह्य परीक्षक)	(विभागीय प्रमुख)

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

“**राधा उपन्यासको कृतिपरक अध्ययन**” शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र शोधार्थी **भबनाथ घिमिरे**ले मेरो निर्देशनमा तयार गर्नुभएको हो । उहाँले मिहिनेतसाथ तयार गरेको यस शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका निम्ति म सिफारिस गर्दछु ।

शोध निर्देशक

....

बद्रीविशाल भट्टराई
सहप्राध्यापक
रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस
प्रदर्शनी मार्ग, काठमाडौं

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत “राधा उपन्यासको कृतिपरक अध्ययन” शीर्षकको शोधकार्य नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पारिएको हो ।

प्रस्तुत शोधपत्रलाई यस रूपसम्म ल्याई पुऱ्याउनमा विभिन्न महानुभावहरूको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेकाले उहाँहरूप्रति कृतज्ञता-ज्ञापन गर्नु आफ्नो कर्तव्य ठान्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्र मैले आदरणीय गुरूज्यू श्री ब**द्रीविशाल भट्टराई**को कुशल निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । आफ्नो व्यावहारिक र शैक्षणिक व्यवस्तताका बाबजुद पनि बारम्बार समय दिई आवश्यक सामग्री उपलब्ध गराउने र विभिन्न कुराको जानकारी दिएर शोधकार्यमा निरन्तर लागिरहन हौसला प्रदान गर्दै समुचित निर्देशन दिनुहुने शोध निर्देशक गुरू भट्टराईज्यूप्रति सर्वप्रथम कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । शोधपत्र लेख्न अनुमति दिई आवश्यक सुझाव समेत दिनुहुने नेपाली विभागका विभागीय प्रमुख श्री **हरिप्रसाद पराजुली**प्रति पनि हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । यस शोधपत्रको तयारीका लागि कतिपय आवश्यक सामग्री तथा अन्तर्वार्ता दिएर सहयोग प्रदान गर्नुहुने श्री **कृष्ण धराबासी**प्रति पनि हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । मेरो अध्ययनलाई यो अवस्थासम्म ल्याई पुऱ्याउन अथक परिश्रम र योगदान पुऱ्याउँदै आउनु भएका पूज्य बुबा, आमाप्रति हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्नु आफ्नो कर्तव्य ठान्दछु । मेरो पढाइलाई सुचारुरूपले सञ्चालन गर्न सहयोग पुऱ्याउने मेरी जीवन संगिनी **कल्पना पौड्याल**, भाइ **राजकुमार घिमिरे**प्रति आभारी छु । त्यस्तै प्रस्तुत शोधपत्रको लागि सामग्री सङ्कलन तथा मस्यौदा लेखनका क्रममा सहयोग पुऱ्याउनुहुने मित्रवर **नवराज पौडेल** र **सोमप्रसाद घिमिरे**प्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

शोधपत्रका लागि आवश्यक सामग्री सङ्कलनमा त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालय, प्रज्ञा पुस्तकालय, रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पसको पुस्तकालयबाट उल्लेखनीय सहयोग प्राप्त भएको हुँदा सहयोग प्रदान गर्ने पुस्तकालयका कर्मचारीहरूप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । साथै, शीघ्रताका साथ कम्प्युटर टाइप गरी सहयोग गर्ने सगरमाथा कम्प्युटर सर्भिसका **किशोर अधिकारी**लाई पनि धन्यवाद व्यक्त गर्दछु ।

अन्त्यमा यस शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गतको नेपाली शिक्षण समिति, रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

==========================

भबनाथ घिमिरे

विषय सूची

पहिलो अध्याय : शोधपरिचय

१.१ शोधशीर्षक १
१.२. शोधप्रयोजन १
१.३. विषयपरिचय १
१.४. समस्याकथन १
१.५. शोधको उद्देश्य २
१.६. पूर्वकार्यको समीक्षा २
१.७. अध्ययनको औचित्य ४
१.८. अध्ययनको सीमाङ्कन ५
१.९. शोधविधि ५
१.९.१. सामग्री सङ्कलन विधि ५
१.९.२ सैद्धान्तिक ढाँचा (सामग्री - विश्लेषण विधि) ५
१.१०. शोधपत्रको रुपरेखा ५

दोस्रो अध्याय : उपन्यासको सैद्धान्तिक चर्चा

२.१. उपन्यास : शब्दार्थ सन्दर्भ र प्रयोग ६
२.२. उपन्यास साहित्यिक विधाको रुपमा ७
२.२.१. कथावस्तु/कथानक ७
२.२.२. चरित्र चित्रण ७
२.२.३. भाषाशैली ८
२.२.४. परिवेश ८
२.२.५. उद्देश्य ९
२.२.६. दृष्टिविन्दु ९
२.२.७. संवाद वा कथोपकथन ९
२.३. आधुनिक नेपाली उपन्यास प्रवृत्ति र प्रयोग १०
२.३.१. आदर्शोन्मुख यथार्थवादी धारा १०
२.३.२. स्वच्छन्दतावादी धारा १०
२.३.३. सामाजिक यथार्थवादी धारा १०
२.३.४. ऐतिहासिक यथार्थवादी धारा ११
२.३.५. आलोचनात्मक यथार्थवादी धारा ११
२.३.६. मनोविश्लेषणवादी धारा ११

२.३.७. विसङ्गतिवादी अस्तित्ववादी धारा १२
२.३.८. प्रगतिवादी धारा १२
२.३.९. प्रयोगवादी धारा १३

तेस्रो अध्याय : लीलालेखनको सैद्धान्तिक चर्चा

३.१. लीलालेखन : शब्दार्थसन्दर्भ १४
३.२. लीलालेखन विनिर्माणवादको आलोकमा १५
३.३. लीलालेखन र प्राच्य दर्शन १६
३.४. लीलालेखन र प्रचलित पाश्चात्य साहित्यिक वादहरु १७
३.४.१. पाठकपरक समालोचना र लीलालेखन १७
३.४.२. मार्क्सवाद र लीलालेखन १७
३.४.३. शून्यवाद र लीलालेखन १८
३.५. उत्तर आधुनिकतावाद र लीलालेखन १८
३.६. नेपाली साहित्यमा लीलालेखन : प्रारम्भ, विकास र वर्तमान स्थिति १९
३.६.१. इन्द्रबहादुर राई र लीलालेखन १९
३.६.२. कृष्ण धरावासी र लीलालेखन २०
३.६.३. समालोचकहरुबीच लीलालेखन २०
३.६.४. नेपाली उपन्यासमा लीलालेखन २१
३.७. निष्कर्ष २२

चौथो अध्याय : कृष्ण धरावासीको साहित्यिक रचनाधर्मिता

४.१. प्रेरणा र पृष्ठभूमि २३
४.१.१. जन्म र जन्मस्थान २३
४.१.२. साहित्य लेखन प्रारम्भ र प्रेरणा २३
४.२. कृतिलेखनका विविध आयाम/पक्ष २४
४.२.१. कवि २४
४.२.२. निबन्धकार २४
४.२.३. कथाकार २५
४.२.४. समालोचक २५
४.२.५. उपन्यासकार २५
४.२.६. सम्पादक २७
४.२.७. पुरस्कार/सम्मान २७
४.२.८. संलग्नता २८
४.३. औपन्यासिक प्रवृत्ति र विशेषताहरु २९
४.३.१. लीलालेखनगत प्रवृत्ति २९
४.३.२. विनिर्माणवादी प्रवृत्ति ३०

४.३.३. स्वैर कल्पनाको प्रयोग ३१
४.३.४. प्रयोगशीलता ३१
४.३.५. कारुणिकताको चित्रण ३२
४.३.६. प्रेमको व्याख्यान ३२
४.३.७. आध्यामिकता ३३
४.३.८. बहुनायकत्व ३३
४.४. निष्कर्ष ३३

पाँचौ अध्याय : औपन्यासिक तत्त्वका आधारमा राधा उपन्यासको विश्लेषण
५.१. कथावस्तु/कथानक ३५
५.२. चरित्रचित्रण ४०
५.२.१. प्रमुख चरित्रहरु ४०
५.२.२. गौण चरित्रहरु ४३
५.३. भाषाशैली ४८
५.४. परिवेश ४८
५.५. उद्देश्य ४८
५.६. दृष्टिविन्दु ४९
५.७. संवाद वा कथोपकथन ४९

छैटौं अध्याय : प्रवृत्तिगत दृष्टिले राधा उपन्यासको विश्लेषण
६.१. राधा उपन्यासको विश्लेषण ५०
६.१.१. लीलादर्शनको प्रयोग ५०
६.१.२. विनिर्माण ५१
६.१.२.१. कथावस्तु वा घटनामा ५१
६.१.२.२. पात्र र चरित्र चित्रणमा ५१
६.१.३. मनोविज्ञान ५२
६.१.४. वर्तमान युगसान्दर्भिकता ५३
६.१.५. स्वैर काल्पनिकता ५३
६.१.६. नारीवाद ५३
६.१.७. उत्तर आधुनिकतावाद ५४
६.२. निष्कर्ष ५४

सातौं अध्याय : शोध निष्कर्ष तथा उपसंहार ५५
सन्दर्भग्रन्थसूची ५९
परिशिष्ट क

सङ्केत सूची

नं.	: नम्बर
वि.सं.	: विक्रम सम्बत्
वी.पी.	: विश्वेश्वरप्रसाद
गा.वि.स.	: गाउँ विकास समिति
मा.वि.	: माध्यमिक विद्यालय
त्रि.वि.	: त्रिभुवन विश्वविद्यालय
पृ.	: पृष्ठ
सम्पा.	: सम्पादक/सम्पादन
दो.सं.	: दोस्रो संस्करण
ते.सं.	: तेस्रो संस्करण
चौ.सं.	: चौथो संस्करण
ने.रा.प्र.प्र.	: नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान